

seljaštvo i politika

ivan cifrić

odsjek za sociologiju
filozofskog fakulteta
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

Autor govori o istraživanjima teme seljaštvo i politika i konstatira da je ona samo djelomično obrađena. Najčešće su istraživana dva temeljna korpusa problema: odnos SKJ (KPJ) i seljaštva i tematika seljaštva u agrarnoj politici. Glavni razlozi marginalizacije ove teme leže u činjenici nestanka seljaštva sa historijske scene u Jugoslaviji i promjene odnosa SKJ prema seljaštvu pa je općenito je najavao društveni interes za ovu tematiku.

Seljaštvo je pod utjecajem industrijalizacije kao historijskog procesa izgubilo povijesni legitimitet političkog faktora. S druge strane, u teorijskim (konceptija socijalizma), ideologijskim razlozima (utjecaj vladajuće partije — SKJ) i sistemskim (socijalistička država) autor vidi nestanak konkretne političke snage seljaštva. Posebno je značajno za položaj seljaštva što SKJ gubi interes za ovu društvenu grupu. Autor pokazuje kakav je bio interes KPJ u predratnom razdoblju i kakav položaj ima seljaštvo s obzirom na strukturu članstva u SKJ. Seljaštvo bi moralo imati veći utjecaj na agrarnu politiku i, općenito, na društvenu politiku. Autor nalazi za to uporište u sindikatu seljaka. Legitimitet sindikata nalazi se u sferi rada i ostvarivanja neposrednih interesa seljaka, koje ne može ostvariti samo u teritorijalnoj samoupravi (kao građanin) niti putem preživjelih institucija koje danas, tobože, zastupaju seljake.

primljeno lipnja 1988.

I

—→ Tema kao što je »seljaštvo i politika« u nas je vrlo malo ili gotovo nikako istražena. Razlog tome leži naprosto u činjenici da seljaštvo u našem poslijeratnom razdoblju, uključujući i suvremene tendencije aktiviranja seljaštva, nije imalo značajnijeg udjela u politici — prvenstveno agrarnoj politici — pa nije postojalo niti društvenog interesa za ovu temu. Seljaštvo kao politički faktor u našem društvu izgubilo je svoj historijski legitimitet, a u empirijskoj stvarnosti društveni legitimitet. Ono je samo po osnovama građanskih prava i sporadičnih utjecaja, po osnovi povezanosti s društvenom privredom, dijelom bilo uključeno u političko odlučivanje. **Teorijski** razlog gubitka političkog utjecaja, makar i formalnog, leži u koncepciji socijalizma kao društva koje teži stvaranju društvene privrede, općem podruštvljavanju sredstava za proizvod-

nju pa time i nestajanju seljaka kao sitnih vlasnika sredstava za proizvodnju. **Ideološki** razlog leži u koncepciji političkog odlučivanja po kojoj jednopartijski sistem reprezentira političku volju svih, a time i seljaštva. **Sistemska** razlog je u vjeri da državnim mjerama i normativnim reguliranjem privrednog života i društvenog preobražaja nije potrebno postojanje nezavisnih ili paralelnih centara moći i snaga. Za seljaštvo time nije ostalo socijalnog ni političkog prostora da se politički samostalno izrazi kao posebni interes na makro političkom planu, a niti unutar sistema. Pojedinačni utjecaj seljaštvo je ostvarivalo na mikro planu uglavnom u okvirima vlastite teritorijalne (seoske) zajednice.

U istraživanjima problema odnosa seljaštva i politike najzastupljenije su bile dvije teme – dva aspekta. To su: Savez komunista i seljaštvo i seljaštvo u agrarnoj politici Jugoslavije. Prvom temom su se više bavili sociolozi a drugom agrarni ekonomisti. Obje su tematike u istraživanjima anticipirale postojeće stanje gubitka subjektiviteta seljaštva i političke moći.

Pitanje seljaštva u kontekstu agrarne politike najčešće je istraživano na razini teorijskih analiza i sekundarne statističke građe i dokumenata. Osim ta dva korpusa problema postoji i niz drugih radova (teorijskih i empirijskih) koji govore o pojedinima problemima i procesima kao što su deagrarizacija, promjene lokalne zajednice, promjene seoskih institucija, demografske promjene itd.

Općenito se može reći da je tema seljaštvo i politika u konkretnim empirijskim istraživanjima posljednjih desetljeća ne samo nedovoljno nego i gotovo jednostrano istraživana. Prošlost, i dijelom sadašnjost, iscrpljivale su istraživačku imaginaciju, dok su budućnost seljaštva i agrarne politike sitnog seljačkog sektora ostale gotovo nedirnutim temama (osim općih »napomena« u kontekstu ili promjene samog sistema društvenih odnosa u društvu ili agrarne strukture). Interesi seljaštva za samooblikovanje i sudjelovanje u agrarnoj politici, političke aspiracije seljaštva i njihovo viđenje vlastite budućnosti, li pak budućnosti seljaštva u kontekstu liberalizacije ekonomske politike, ostali su po strani teorijskih i empirijskih istraživanja.

Na temelju dobivenih zaključaka pojedinih istraživanja o socijalnim promjenama u selu i seljaštvu, možemo indirektno izvesti zaključak o gubljenju političkog utjecaja seljaštva na odluke u društvu i agrarnoj politici. Postojeća istraživanja sugeriraju nam stav da je izgubljeni politički subjektivitet seljaštva (makar i formalni) rezultat već spomenutih aspekata naše društvene teorije i politike, ali i procesa dezagregacije, rastakanja seljaštva kao nekadašnje homogene socijalne grupe s proizvodnim, socijalnim i kulturnim obilježjima. To rastakanje seljaštva, osobito procesima deagrarizacije i prodorom urbanizacije u selo, smanjivalo je broj seljaka, njegove homogene i posebne interese, način života i perspektive. Pобоljšanje uvjeta rada i života, osobito standarda drugih socio-profesionalnih kategorija zaposlenih produktivno je djelovalo na raskid seljaka s tradicijom, na gubljenje vlastitog seljačkog viđenja života i budućnosti.

Kada je riječ o istraživanjima, ne samo ove teme, već uopće problematike vezane uz promjene u seljaštvu, poljoprivredi i selu, smatram da je nužno izvjesno teorijsko i metodologijsko inoviranje u pristupima. Ne radi se o pitanjima pojedinih teorijskih pristupa u klasičnoj literaturi, a među njima i marksističkog pristupa, već o mnogo složenijim pitanjima, kao što su na primier:

– stvaranje jasnog pojmovnog aparata ruralne sociologije i oslobađanje od pragmatičkih i političkih natruha. Uzmimo samo kao primjer termine koje upotrebljavamo jednako tako u znanstvenim istraživanjima kao i u (kvazi) političkim raspravama. Termini: »kooperant«, »individualni poljoprivredni proizvođač«, »seljak«, »poljoprivrednik«, »udruženi« itd. nemaju jednaku vrijednost za znanstveno istraživanje i teorijsko osmišljavanje u ruralnoj sociologiji;

– dosadašnja istraživanja su, po mom sudu, u metodološkom smislu iscrpla vlastite granice. Anketiranja standardnih problema ne mogu više dati ništa novo osim nekih novih presjeka stanja. Zato je potrebno inovirati metodološki aparat, obogatiti ga novim instrumentima i postupcima;

– metodološke inovacije vezane su uz inovacije problema i pristupa istraživanjima. S obzirom na potrebe istraživanja racionalnosti obrade većih kompleksa zemljišta s više vlasnika uz drugačije uzajamne odnose udjela u proizvodnji i raspodjeli vlasnika parcela, potrebno je ići s projektom »case study parcela«. Takav pristup bi omogućio i drugačiji postupak u metodološkom smislu riječi, tj. polazište istraživanja bila bi »parcela« (ili čitav prirodni kompleks parcela brojnih vlasnika), a ne domaćinstvo;

– u istraživanja bi trebalo ulaziti interdisciplinarno i to s unaprijed definiranim »zadatkom« koji treba »riješiti«. Time bi se izbjeglo ponavljanje općih istraživanja i dalo konkretan doprinos;

– jedan od bitnih aspekata teme seljaštvo i politika jeste pitanje učešća seljaka u organima upravljanja i samoupravljanja na različitim razinama društvenog odlučivanja. Bilo bi potrebno analizirati u toku protekla četiri desetljeća broj seljaka u općinskim komitetima, centralnim komitetima SR i CKJ, njihovu zastupljenost u organima vlasti republika i Federacije itd. Posebno bi bila zanimljiva analiza sadržaja njihovih rasprava, jer bi ona pokazala za koje ciljeve se zalažu, kojim sredstvima, i uopće, koliko su participirali svojim »aktivnim« sudjelovanjem.

O aktualnim problemima seljaštva u kontekstu njihovih mogućnosti značajnijeg oblikovanja interesa i organiziranog istupanja u društvu, potrebno je danas respektirati: 1. **historijske promjene** seljaštva u našoj zemlji sa svim specifičnostima i 2. **aktualno stanje** i objektivni položaj seljaštva kao društvene grupe. U ovom tekstu kratko ćemo se osvrnuti na ove aspekte. Međutim, prije toga, potrebno je barem konstatirati postojanje dviju temeljnih ocjena o seljaštvu, seljačkom društvu i njegovim perspektivama.

a) Prema jednim seljačka društva imaju svoje specifičnosti koje im omogućavaju elastičnost u odnosu na vrijeme i na promjene koje nastupaju izvana i iznutra. Kao primjer možemo navesti H. Mendrasovo objašnjavanje (a u historiji su poznata, recimo, tumačenja narodnjaka i dr.). Po Mendrasu se ponovno u našoj civilizaciji »otkrivaju« seljačka društva i njihove karakteristike, koje bi moglo koristiti i buduće postindustrijsko društvo. Seljačka društva imaju, dakle, perspektivu jer ona postoje supstancijalno na svom vlastitom načinu života spram globalnog (industrijskog) društva. Za nas bi bilo zanimljivo istražiti koliko se takva teza, koja ima globalni karakter odnošenja različitih civilizacija, može primijeniti na jedno društvo kao naše. Drugim riječima, može li se – i koliko je to »razumno« – razvijati teza, i na njoj koncepcija budućnosti, o postojanju dvaju društava, dviju kultura danas? Nije li ipak za zapadnu civilizaciju to već prošlost koja vjerovatno može egzistirati samo u nekim marginalnim oblicima?

b) Prema drugim shvaćanjima, a ta su u većini, bez obzira na ideološke i teorijske razlike, seljaštvo se smatra kategorijom prošlosti. Ono se sve više postiskuje industrijskim društvom i kao takvo nema perspektiva. Seljaštvo može opstati jedino unutar »pora« industrijskog društva kao njemu nekonkurentno. No, kao kultura, kao način života, homogena društvena klasa – seljaštvo nestaje.

Industrijska civilizacija, čiji su konkretni oblici društvenih odnosa kapitalizam i socijalizam, razara agrarno društvo na čijim je temeljima nastala. Kapitalizam svojim principima konkurencije i utjecaja kapitala razara seljačku ekonomiju sve do granica koje su mu potrebne za uspostavljanje svjetskog tržišta roba. Kapitalizam u suštini »ne progoni« seljaka. On ga eliminira u procesu ekonomske konkurencije, historijski negirajući njegova obilježja i dovodi ga kao »slobodnog proizvođača« u zavisnost od krupnih kompanija kao što je to slučaj recimo u Francuskoj. Zato u tim zemljama seljaštvo traži svoje ekonomske izlaze preko političkog djelovanja (od štrajkova do političkih partija).

Nasuprot kapitalizmu, socijalizam je u svojoj klasičnoj doktrini koncipirao seljaštvu izlaz prevođenjem na društvene oblike rada. Socijalizam u agrarnim zemljama taj zahtjev nije ostvario bez značajnijih posljedica. Naime, prvo je socijalizam morao dovršiti preuzetu hipoteku kapitalizma, tj. proletarizirati seljaštvo (procesima deagrarizacije) da bi stvorio vlastitu socijalnu snagu – radničku klasu. Za razliku od kapitalizma, socijalizam je posezao za ideološkim principima i sredstvima i ideološki eliminirao seljaka iz socijalno-političke konkurencije, ograničavajući ga ekonomski (agrarni maksimum), politički (jednopartijski sistem) i stalnom »presijom« o historijskom konzervatizmu seljaka i potencijalnoj kontrarevolucionarnosti.

Na suvremeno stanje našega seljaštva utjecali su kapitalizam i socijalizam. Drugačije rečeno, istraživanjima možemo pristupiti tako što ćemo pratiti tok industrijske revolucije (industrijalizacije) i njene posljedice na poljoprivredu i seljaštvo. Socijalizam je kasnije prihvatio industrijalizaciju kao osnovu izgradnje novog društva. S druge strane možemo pratiti promjene u seljaštvu pod utjecajem socijalističke revolucije (od NOB-a do danas). Najčešće se kod nas seljaštvo istražuje u kontekstu ove druge teze. U nas je industrijalizacija utjecala na dezagregaciju seljaštva a demokratizacija (samoupravljanje) na političku integraciju seljaštva. Obje su djelovale na relativno miran proces asimilacije seljaštva.

II

U predratnom razdoblju seljaštvo je, s obzirom na svoje specifičnosti – regionalne, etničke, socijalne i dr. – bilo uključeno u različite političke partije. Jedan dio seljaka bio je politički progresivno orijentiran i unutar građanskih partija kao što je dio seljaka simpatizirao i podržavao ideje Komunističke partije. Neposredni ekonomski interesi su odvajali seljaštvo i radništvo, ali su ih i povezivali na socijalnim perspektivama.

U čitavom predratnom razdoblju KPJ je imala svoj stav o seljaštvu i njegovom položaju u kapitalizmu. On nije uvijek bio dovoljno radikalan, ponekad je bio i »preradikalan«, a ponekad nedovoljno jasan. No, u svakom slučaju KPJ je sistematski probleme sela, seljaštva i poljoprivrede politizirala. Seljačko je pitanje u tom razdoblju historije KPJ bilo jedno od bitnih pitanja perspektiva same KPJ. Ono je, uz nacionalno i organizaciono, činilo suštinski korpus političkih idejnih tema Partije.

Nažalost, danas se u SKJ ta činjenica gotovo potpuno zaboravlja. To se vidi i iz programa idejnog osposobljavanja u kojemu ova tematika više nema mjesta. Na prvo mjesto dolaze aktualna pitanja koja se historijski obrađuju, kao što je npr. nacionalno pitanje. Iz ovoga se može postaviti teza da je takav program osposobljavanja rezultat politike SKJ ili pak rukovodstava prema seljaštvu. Ekonomski problemi, osobito proizvodni i organizacioni u poljoprivredi i to isključivo društvenog sektora u kontekstu ekonomskog razvitka zemlje, potisnuli su socijalne probleme sela i specifične socijalne grupe – seljaštva. Partija je napustila seljaštvo zanemarujući njegov doprinos i značenje u ukupnoj poljoprivredi. Ta bi se teza mogla lako dokazati analizom sadržaja rezolucija i drugih dokumenata od kraja rata do danas, analizom kretanja članstva u SKJ (jedni ga napuštaju a druge se tjera iz članstva), kao i sadržajem rada u seoskim organizacijama SK.

Interes i motivi KPJ za bavljenje seljačkim i agrarnim pitanjem su trostruki. Prvo, KPJ je u prvoj socijalističkoj zemlji SSSR-u vidjela neposrednu novu historijsku praksu (šansu) rješavanja tih pitanja, tada bez dovoljno kritičke distance (a pitanje je da li je uopće ona postojala obzirom na nemogućnosti komparacije s nekim drugim historijskim solucijama). Osim toga, Komunistička internacionala je utjecala i na KPJ s nekim ideološkim stavovima o seljačkom pitanju. U pojedinim razdobljima, dolazilo je i do razilaženja u stavovima KPJ i Kl. Drugo, interes KPJ bio je motiviran političkim interesom da odvoji seljaštvo, osobito sitno seljaštvo od interesa drugih građanskih, odnosno seljačkih (zemljoradničkih) partija. Stoga je, kad god je konkretna prilika postojala, KPJ agitirala nespojivost interesa sitnog seljaka s buržoazijom i krupnim veleposjedom. Važni zadatak KPJ je bio odvajanje i oslobađanje seljaštva svih klasnih političkih interesa ispod kojih su se krili ekonomski interesi kapitala. KPJ je težila historijskom oslobađanju seljaštva od tradicionalizma, zaostalosti, izrabljivanja i političkog utjecaja. Naglasak na socijalno-političkim aspektima ekonomskog oslobađanja seljaštva u toku čitavog predratnog razdoblja u KPJ može imati dvostruku interpretaciju.

S jedne strane ta se činjenica interpretira najčešće u našoj literaturi kao konkretno historijsko djelovanje KPJ, kao konkretizacija općih komunističkih ideala emancipacije. S druge strane, ona se može interpretirati i kao odstupanje od osnovne klasične marksističke teze o historijskom razvoju društva, po kojoj je oslobađanje proizvodnih snaga (a ne jedne konzervativne, zaostale klase – seljaka) preduvjet svakog budućeg historijskog toka ka socijalističkoj revoluciji. I jedan i drugi način interpretacije mogu imati svoje ideologizirane i hipertrofirane akcente.

Treću skupinu motiva KPJ predstavljaju njeni politički interesi da pridobije seljaštvo za svoju politiku i vlastitu historijsku ulogu u društvu. Malobrojna radnička klasa i dio inteligencije zahtijevali su masovniju podršku širih socijalnih slojeva, a među njima i seljaštva. Taj afirmativni motiv predstavlja istovremeno i osnovu obaveze KPJ za rješavanje perspektive seljaštva.

Agrarno i seljačko pitanje, kao problem, bilo je historijska nužnost za KPJ koju je ona morala apsolvirati. Poslije neiskorištenih šansi revolucije nakon prvog svjetskog rata pozitivno se u cjelini odvijao proces političkog prodora KPJ na selo i među seljaštvom. Za radikalno rješavanje agrarnog pitanja KPJ je u razdoblju 1919–1941. istakla ove zahtjeve: ukidanje feudalnih (i polufeudalnih) društvenih odnosa u potpunosti; eksproprijacija feudalne zemlje bez naknade; besplatna podjela sitnim seljacima i polioprivrednim radnicima eksproprijirane zemlje kao

i poljoprivredni inventar, davanje beskamatnih kredita seljacima za podizanje poljoprivredne proizvodnje; brisanje svih seljačkih dugova proizašlih iz obaveza agrarne reforme; raskrinkavanje svih buržoaskih makinacija u agrarnoj reformi itd. Tim se zahtjevima KPJ radikalno suprotstavila rješenjima koja su išla u korist buržoazije. U tome je ipak često ostajala samo na deklarativnim rješenjima. Iako klasična marksistička teorija smatra da treba stvarati velike komplekse zemljišta za industrijsku proizvodnju, KPJ je bila tada za podjelu zemlje seljaštvu iz političkih razloga, tj. da udovolji zahtjevima seljaka. To je značilo boriti se da agrarni program postane dio političkog programa.

Budući da Kraljevina SHS, odnosno Jugoslavija, nije mogla riješiti agrarno pitanje, to ga je »ostavila« toku događaja – nacionalno-oslobodilačkoj i socijalnoj revoluciji.

U rješavanju seljačkog pitanja KPJ je prošla put od prihvaćanja ideja da je seljaštvo revolucionarna snaga u uvjetima revolucionarnog rukovodstva (KP) i sazrijevanja ideje da je seljaštvo prirodni saveznik radničke klase – do zahtjeva i realizacije postavljenih ciljeva: jedinstvenog fronta radnika i seljaka u borbi protiv vladajućeg režima i eksploatatorskih društvenoekonomskih odnosa. U toj borbi KPJ je isticala i ostvarivala te svoje zahtjeve: stvaranje čvrste povezanosti radnika i seljaka preko jedinstvenih klasnih interesa; povezivanje nacionalnog i seljačkog pitanja; pomoć seljaštvu deprivilegiranih nacija i narodnosti; zastupanja stavova o »prirodnom« savezništvu eksploatiranih seljaka i radnika; permanentna borba za pridobijanje srednjih seljaka za političke akcije, suradnjom »odozdo« među seljacima i »odozgo« sa rukovodstvima političkih stranaka; savez radnika i seljaka pod vodstvom KP, u neposrednoj akciji te zahtjev za ostvarivanjem vlasti radnika i seljaka.

Rješenje postavljenih zadataka nije bilo lako ostvariti tim više što je u staroj Jugoslaviji radništvo bilo malobrojno, a KPJ proganjana i zabranjena. Stoga je, pored Nezavisne radničke partije Jugoslavije, sindikalno organiziran proletarijat u otvorenoj borbi predstavljao njegovu političku organizaciju. Ipak, danas možemo reći da je u osnovnim postavkama i zadacima KPJ ostvarila svoj historijski zadatak u granicama realnih mogućnosti, bez obzira na greške, pripremištvu eksploatirano seljaštvo i radništvo za predstojeću revoluciju. Zajednički interesi seljaka i radnika došli su do punog izražaja u jedinstvenom istupanju protiv postojećeg režima ulaskom u NOB.

Rad KPJ u oblasti agrarnog i seljačkog pitanja, bio je klasni zadatak u kojemu je KPJ imala i klasni pristup. Od svog osnivanja, tokom borbe za vlastitu egzistenciju i vlastite političke pozicije među radničkim i seljačkim masama u Jugoslaviji, u nastojanju da konkretizira teorijska načela marksizma i lenjinizma, a osobito iskustva oktobarske revolucije, KPJ je ostvarila širok politički front klasa eksploatiranih i obespravljenih protiv postojećih društvenih odnosa, vladajućih klasa i buržoaske ideologije. U prvom razdoblju KPJ je otvoreno ustala protiv feudalizma i feudalnih odnosa, ali nedovoljno čvrsto protiv kapitalističkih društvenih odnosa (i stavila se u zaštitu seljaka). Kasnije partija ponovno štiti seljaka osobito u vrijeme seljačkih dugova, radeći na stvaranju zajedničkog fronta i političkog saveza protiv postojećeg buržoaskog društva. U toj borbi, u radu na rješavanju obaju pitanja – agrarnog i seljačkog – KPJ se rukovodila konkretnim ciljevima i to na **ekonomskom** planu: oslobodjenja seljaštva kapitalističkih ekonomskih odnosa; na **socijalnom** planu: poboljšavanja uvjeta života i rada siromašnih seljaka; na **političkom** planu: oslobađanja seljaštva političke manipulacije buržoaskih

stranaka i njihove ideologije s jedne strane te stvaranju jedinstvenog političkog saveza seljaka s radničkom klasom s druge strane. Sve troje rezultiralo je postepenim slivanjem seljaštva i radništva u buduću stvarni, a tada još latentni, front koji će i oružjem ustati protiv postojećeg poretka.

III

U dosadašnjim istraživanjima seljaštva i općenito socijalne strukture pokazano je da je seljaštvo jedna od marginalnih društvenih grupa. Marginalne društvene grupe ostvaruju u pravilu i marginalni politički utjecaj, odnosno u strukturi moći vrlo su malo zastupljeni, malo participiraju.

Politički utjecaj seljaštva, kao marginalne grupe, može se pratiti preko nekoliko indikatora. Ovdje ćemo samo naznačiti neke osnovne indikatore za istraživanje utjecaja seljaštva na političko odlučivanje. To su:

1. sudjelovanje (brojčana zastupljenost) u organima vlasti: skupštinama, izvršnim organima itd.;
2. postojanje organizacija, ili oblika organiziranosti, koje zastupaju interese seljaštva (i bore se za ostvarivanje njihovih ciljeva);
3. ekonomsko značenje seljaštva u strukturi privrede zemlje, posebno poljoprivrede, i
4. utjecaj u okviru SKJ (članstvo i participacija u rukovodstvima na pojedinim razinama organiziranosti SKJ).

Svaki od ovih indikatora može se i mora u istraživanju dalje operacionalizirati na niz faktora pomoću kojih se definira i prati sam indikator. Šira konceptualizacija pokazala bi i niz drugih aspekata.

Polazna ocjena u ovom radu jest da je u nas seljaštvo isključeno kao politički faktor i da njegovo mjesto u ekonomiji i društvenom razvoju ne pruža dovoljno mogućnosti za slobodnijim ekonomskim inicijativama i samoupravljanje, da teritorijalna demokracija nije »kompenzirala« njegova stvarna građanska prava i mogućnosti, a »profesionalne asocijacije« su konzervativne za naše mogućnosti i potrebe. Po sferi rada seljaštvo je izvan samoupravljanja i političkog utjecaja.

S obzirom na navedene indikatore, ovdje ćemo se kratko osvrnuti samo na neke od njih.

Ekonomsko značenje seljaštva u kontekstu naše privrede proizlazilo je iz koncepcije ciljeva socijalizma i mjesta seljačke ekonomije u odnosu prema društvenoj. Privatni sektor je uglavnom tretiran kao dopunski sektor, iako je njegov stvarni udio bio mnogo značajniji, pogotovu ako se uzmu u obzir sve kategorije stanovništva koje se bave poljoprivredom, a ne samo čisti poljoprivrednici.

Koncepcije podruštvljavanja seljačke privrede počevši od koncepta seljačkih radnih zadruga, preko općih poljoprivrednih zadruga do udruživanja, pretpostavljale su da će biti sasvim dovoljna osnova za ostvarivanje neposrednih i općih interesa seljaka. U tim interesima su i politički interesi za koje se obično pretpostavljalo da ih seljaštvo neće potrebovati, jer socijalizam preko određenih oblika proizvodne organizacije seljaštva stvara dovoljno široke institucionalne osnove samoupravljanja seljaštva. Drugim riječima, smatralo se da se podruštvljavanjem proizvodnje dokidaju ekonomske i druge osnove bilo kakve posebitosti političkih interesa. Međutim, seljaštvo nije samo ekonomska kategorija koja

obrađuje svoju zemlju i pridonosi socijalizmu, koji ih je eto, spasio od zala izrabljivanja kapitalista, već je seljaštvo historijska kategorija koja ima i svoje šire društvene i kulturne potrebe. Zapuštenost upravo tog segmenta jedan je od razloga permanentnog nezadovoljstva seljaštva. No, to nezadovoljstvo nije imalo, i nema, oblik organizacije koja bi ga predstavila društvu, koja bi štitila njegove interese. Dvije su važne spoznaje u pogledu odnosa proizvodnog područjavanja i političke moći seljaštva. Prvo, da proizvodno područjavanje je proizvodnje kakvo je u nas postojalo, ne isključuje postojanje specifičnih interesa seljaštva, tj. da tako definirani okviri u praksi ne zadovoljavaju potrebe seljaka za samoupravljanjem. Seljaštvo je u tome marginalizirano. Po osnovama rada seljaštvo ne ostvaruje potreban utjecaj radi ostvarivanja svojih interesa.

Druga spoznaja leži u činjenici da su postojeći oblici organiziranja seljaka postali anakronizam, jer ne ispunjavaju one funkcije koje su im namijenjene. Kao što recimo, danas privredne komore postaju neefikasne, tako i zadrudni savezi postaju institucije u ovakvom obliku nepotrebne seljaštvu. U samom nazivu riječ je o zadrudnim savezima, tj. o sasvim određenoj koncepciji i funkciji institucije. Zadrugarstvo je u Hrvatskoj raspadnuto već davno. Preživjela je jedna institucija koja nema zapravo što okupljati – niti zadruge jer su u nas gotovo beznačajne, pojedince seljake, jer se vezuju uz trgovinu ili kombinat, ostale seljake ne okuplja jer nije seljački savez kao partija. No, bez malicioznosti, treba reći da je ponešto različita situacija i sa zadrugama u Jugoslaviji. U Srbiji, recimo, i južnim krajevima zadrugarstvo po nekima ima i dalje perspektive, dok u sjevernim i sjeverozapadnim krajevima tu ulogu preuzimaju velika društvena gospodarstva (kombinati). Mišljenja smo da i zadruge i kombinati moraju mijenjati odnos spram seljaka i da seljaka treba tretirati i kao »građanina«, tj. sa svom širinom interesa koje do sada nije mogao ostvarivati, a kako će ih i da li će u skoroj perspektivi, to je pitanje koncepcije i to: a) **koncepcije ekonomije**, b) **koncepcije razvoja ruralnih prostora**, c) **koncepcije individualnog gospodarstva**.

a) Tržišna ekonomija pretpostavlja različitost pa i isključivost interesa. Pretpostavlja li tržište i političko tržište kao sublimaciju interesa i šansi? Jedan odgovor je već dat u »Slovenskom seljačkom savezu«, koji očito nastaje iz nezadovoljstva seljaka i kao odbacivanje postojećih institucija koje su trebale omogućavati seljaštvu bolje perspektive. Zato se u tom kontekstu možemo zapitati da li će se širiti seljački pokret i da li je to nagovještaj potencijalne partije? Poljoprivrednu proizvodnju na sitnom seljačkom sektoru treba jednako profesionalizirati kao što je profesionaliziran rad bilo kojeg drugog radnika. To znači da mu je poljoprivreda dominantni izvor egzistencije i interesa, a time i osnova njegova ljudskog dostojanstva, prava i dužnosti. Profesionalizacija znači sasvim jasno opredjeljenje za stimulaciju onih koji će stvarati modernu poljoprivrednu ekonomiju. Njene društvene pretpostavke danas su preuske. Dosadašnji koncepti u agraru privatnog sektora rezultirali su, u kontekstu drugih socijalno-ekonomskih procesa, nizom pozitivnih činjenica, ali još uvijek nedovoljnih za ona opredjeljenja koja idu ka proizvodnoj diferencijaciji seljaka – na kategoriju prolaznih i na kategoriju trajnih orijentacija. Za razvoj suvremene poljoprivrede pitanje agrarnog maksimuma postaje sekundarno pitanje. Njega treba izvesti iz proizvodnih i ekonomskih mogućnosti seljaštva, konkretnije rečeno iz tehnoloških pretpostavki. Zato smo mišljenja da agrarni maksimum tre-

ba definirati tehnološkim optimumom proizvođača, tj. gospodarstva. To je sposobnost seljaka da vlastitim radom i radom članova obitelji, kao i zapošljavanjem drugih lica, obrađuje onoliko zemlje koliko je može zaista obraditi i zaokružiti poljoprivrednu proizvodnju na gospodarstvu. Njegov cilj je prodaja na tržištu ili preko drugih odnosa s prerađivačima.

b) Mi nemamo razrađene koncepcije, tj. strategije (barem kao koncepta) razvoja ruralnih prostora sa svim njegovim potrebnim sadržajima. To je jedan od osnovnih problema koji će vrlo brzo postati u praksi stvarna zapreka bilo kakvim dugoročnijim planskim zahvatima u prostoru. Naši prostorni planovi koncentrirani su uglavnom na širenje urbanizacije koncepcijom »policentričnog razvoja« što zapravo znači potvrdu koncepcije »gradogradnje«. Nekadašnji manji centri postajat će vodeći urbani centri. U tome je selo kao naselje izgubilo svoj smisao postojanja, jer osmišljavanje sela kao naselja ne postoji u toj koncepciji. Da li je potrebno osmišljavanje? Tendencije u najrazvijenijim industrijskim zemljama pokazuju ponovnu aktualizaciju ruralnih prostora zbog pomnjanja hrane u svijetu, iz ekoloških razloga, iz razloga bolje komunikacije s gradovima, otvaranja novih radnih mjesta, jeftinijeg života itd. To znači da će takva tendencija uskoro biti mnogo aktualnija u nas negoli što jeste sada. Iz toga svakome je jasno da je potreban i koncept ruralnog razvoja. Međutim, pitanje je koji sve sadržaji ili elementi moraju biti anticipirani. Ovdje bismo iznijeli samo neke:

– treba zadržati određen broj malih naselja i stimulirati ukupni život u njima,

– uz koncepciju prostornog razmještaja industrije (djelatnosti) treba ozbiljnije planirati unutrašnjost naselja. To je za razvoj seljačkog gospodarstva najbitnije. Seoska su naselja imala svoju logičku organizaciju s obzirom na djelatnost i druge socijalno-kulturne potrebe. Suvremena naselja (sela) treba tako planirati da se omoguće svi sadržaji, ali da se i potrebe poljoprivrednih gospodarstava anticipiraju. Ovdje stavljamo naglasak na funkcionalnost unutrašnje organizacije života i rada sela i na ekološke aspekte njegova uklapanja u prostor. To je ipak posebna tema koja zaslužuje znatno više pažnje i istraživanja kojih nemamo. Nešto se više čini na primorskom dijelu i to zbog turizma.

c) U ovom kontekstu poželjno je perspektivno definirati koncepciju seljačkog gospodarstva i u ekonomskom smislu kao i u socijalnom smislu. Pitanje se zapravo odnosi na problem usitnjenosti gospodarstava. Danas je u našoj agrarnoj politici važeća deviza: neka se samo proizvodi bez obzira na to tko proizvodi. To je mišljeno pod dvjema pretpostavkama: 1. da društveni sektor proizvodnje podmiruje osnovne potrebe zemlje i izvozi, i 2. da se ne mijenja odnos prema seljačkom gospodarstvu i selu, tj. da ostane kakav jeste danas – stihijan.

Ako nam je poznato da su se seljačka gospodarstva održala i iz razloga što predstavljaju »zaokruženu« ekonomiju u kojoj se izmjenično koristi radna snaga, vrijeme, resursi, uključujući i »otpatke« itd., zato što su elastična i prilagodljiva uvjetima proizvodnje i prirode, što svoje potrebe definiraju optimalno a ne maksimalistički, itd., onda svakako mora postojati odgovor na pitanje: kakvo gospodarstvo želimo u budućnosti i što je njegova funkcija. Današnja se agrarna politika u tom smislu »talasa« bez dugoročnih projekcija. Iz toga odgovora slijedi i odgovor o poimanju seljaka kao proizvođača i kao građanina sa svojim interesima i potrebama: socijalnim, kulturnim i političkim.

Seljaštvo u članstvu SKJ. Smanjuje se broj seljaka u članstvu SKJ, što nije samo posljedica smanjivanja broja seljaka u nas već i neposredne politike (mjera) SKJ prema seljaštvu. Seljaci će uskoro nestati kao kategorija iz strukture SKJ. Nastave li se postojeće tendencije u strukturi članstva, nastavi li se u SKJ »prešućivanjem« i zanemarivanjem socijalnih pitanja seljaštva (i sela), nastavi li se neodlučnošću političkih mjera i neefikasnošću ekonomskih instrumenata (ekonomske) politike, seljaštvo uskoro neće imati što očekivati od SKJ. Ostat će samo povijesna uspomena o jednom pokušaju rješavanja njihovog položaja i perspektive, o pokušaju drugačijem od nekih socijalističkih zemalja. Posljedica toga bit će zahtjevi seljaštva za drugačijim organizacionim i političkim oblikovanjem ekonomskih i socijalnih interesa. Taj novi presedan u dosadašnjoj političkoj praksi i seljačkom ponašanju imamo u osnovanom »Slovenskom seljačkom savezu« i »Savezu slovenske seljačke omladine«. Takvo eventualno političko oblikovanje interesa seljaštva naravno ne ovisi samo o seljaštvu niti samo o njegovim problemima. Sjetimo se Marxove teze o tome da seljaštvo ne može samo sebe politički izraziti i voditi već uvijek treba vodstvo izvana.

U godini 1946. bilo je (procjena) 130.157 seljaka ili 50% svih članova KPJ. Taj se broj tendencijski smanjuje: u godini 1956. bilo ih je 111.915 ili 17,2%, 1966. godine 77.134 ili 7,4%, 1976. 71.724 ili 4,9%, a u 1986. 76.623 ili 3,6% od svih članova SKJ. Broj članova SKJ u odnosu prema ukupnom stanovništvu Jugoslavije tendencijski se povećavalo, dok se broj seljaka članova SKJ u odnosu prema poljoprivrednom stanovništvu smanjivao. Tako je godine 1948. bilo 3,06% ukupnog stanovništva u članstvu KPJ, 1953. godine 4,13%, 1961. godine 5,58%, 1971. godine 5,00%, 1981. čak 9,44%. Nasuprot toj tendenciji kretanja ukupnog članstva, broj seljaka članova KPJ u godini 1948. iznosio je 2,18% od ukupnog poljoprivrednog stanovništva, 1953. godine 1,84%, 1961. godine 1,18%, 1971. godine 0,83%, a 1981. godine 1,95%. Ti podaci ukazuju na zaključak da smanjivanje broja seljaka u članstvu SKJ nije samo rezultat deagrarizacije, tj. smanjivanja broja seljaka (poljoprivrednog stanovništva) već i nečega drugoga. Naime, poljoprivredno se stanovništvo od godine 1948. do 1981. smanjilo za od 67,2% na 20,0%, a postotak seljaka u članstvu SKJ od 50,4% na 3,6%. Očito je to smanjivanje posljedica unutarpartijske politike: prijema, napuštanja, isključivanja seljaka iz SKJ.

Struktura članstva i tendencije u njemu različite su u pojedinim republikama i pokrajinama. Najviše (u %) ima seljaka u članstvu SKJ na Kosovu, a najmanje u Sloveniji. O razlozima malog broja seljaka u članstvu postoje također različiti odgovori karakteristični za pojedine sredine, odnosno republike. Međutim, nedvojbeno je da na članstvo seljaka u SKJ ima utjecaj i neposredna uloga partijskih organizacija na ostvarivanje interesa seljaka. Partijske organizacije u selima sve su više sastavljene od pripadnika drugih zanimanja, a sve manje od poljoprivrednika. One se u svojim programima okreću prema nekim drugim pitanjima, a manje se bave problemima s kojima se suočava seljaštvo. Partijska seoska organizacija ne bavi se očito temama poljoprivrede i seljaštva. U tome postoji malo objavljenih analiza. No one koje poznajemo pokazuju pomak interesa i sadržaja partijskih seoskih organizacija ka pitanjima komunalija i općih pitanja. Zato se danas mnogi pitaju da li je sadržaj rada osnovni problem ili je pak način rada partijskih organizacija neprimjeren potrebama seljaka i ne privlači ih, a s druge strane sasvim je sigurno, da dio problema leži i u samim seljacima. Mislim da je danas sasvim razumno postaviti pitanje: da li SKJ

(i konkretno partijske organizacije u selima) treba nastojati privući seljaštvo i »po svaku cijenu« uključivati ih, osobito mlade, u članstvo, ili se pak naprosto »pomiriti« s tezom da je seljaštvo u socijalizmu marginalna skupina i da ono ne može više biti značajan faktor unutar seoske partijske organizacije. Drugim riječima da partijske organizacije u selima mogu to što ionako mogu, tj. i bez seljaka u njihovim redovima.

U cilju kvalitetnijeg ocjenjivanja stanja i ovih problema nesumnjivo je potrebno posebno analizirati idejno i političko obrazovanje seljaka općenito, a posebno članova SKJ. Takva bi analiza pokazala nedostatak onih tema i sadržaja koje seljacima omogućavaju znatno kvalitetnije političko djelovanje. Repetitivnost u partijskim organizacijama u ostvarivanju programa političkog osposobljavanja više ne zadovoljava potrebe seoskih partijskih organizacija. Osim toga, partijske organizacije bi morale biti nosioci i novih tema kao što su teme iz ekologije, agrarne ekonomije itd., jer seljak danas već raspolaže značajnim tehnološkim znanjima, koja se mogu lakše proširivati sistematskim seminarima i predavanjima. No, o novim problemima se vrlo malo ili nikako ne razmišlja. Sasvim konkretno. Ekološka tematika – problemi zaštite i unapređivanja prirodne i čovjekove okoline potpuno je zapuštena. Mi smo ustvari, a to činimo i danas, bez prethodnog ukazivanja na štetnosti, poljoprivredniku dali najmodernija sredstva zaštite bilja – dali smo mu »moderne otrove« da ih u ime produktivističkog progresa gotovo nekontrolirano upotrebljava. Vjerojatno nedovoljno znanje ili skepsa seljaka prema inovacijama spašava prirodu od još većeg trovanja. Općeniti stav da treba povećati prinos, produktivnost itd., naravno primjenom i zaštitnih sredstava, utječe na nekontrolirane i trajne posljedice po okolinu. Za to nije odgovoran seljak.

Iz ova dva aspekta, osobito ekonomskog položaja seljaštva, slijedi i osnova njegovog političkog legitimiteta. Ona je dvostruka: osobni rad (proizvođač) i njegova pripadnost seoskoj (teritorijalnoj) zajednici. Seljak bi tako postao mnogo slobodniji i mnogo značajniji sudionik u političkom životu. Seljak bi radom ostvario ravnopravno, s drugim zaposlenima, svoja prava i dužnosti. Zaštitu tih prava i oblik organiziranosti u kojem ostvaruje svoje profesionalne interese bio bi sindikat. To bi omogućilo mnogo veće sudjelovanje seljaka u odlučivanju o uvjetima proširene reprodukcije, ekonomske politike, socijalne sigurnosti i općenito o načinu života na selu.

literatura:

1. Bakarić, V.: **O poljoprivredi i problemima sela**, Beograd: Kultura, 1960.
2. Boban, B.: **Mjesto i uloga radničke klase u koncepciji seljačke demokracije** (magistarska radnja), Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb, 1977.
3. Cifrić, I.: **Revolucija i seljaštvo**, Zagreb: CKD, 1981.
4. Grupa autora: **Djelovanje SKJ u selu i poljoprivredi**, Zagreb: Centar za društvena istraživanja, 1978.
5. Jovanović, Z.: **KPJ prema seljaštvu 1919—1941**, Beograd: Narodna knjiga, 1984.
6. Kardelj, E.: **Problemi socijalističke politike na selu**, Beograd: Kultura, 1959.
7. Marx, K.: **18. brumaire Louisa Bonaparte**, u: M. -E., **Izabrana djela (tom I)**, Zagreb: Kultura, 1949.
8. Mendras, H.: **Seljačka društva**, Zagreb: Globus, 1984.
9. Mitrany, D.: **Marx against Peasant**, London: Weidefeld & Nicolson Ltd, 1951.
10. Poulantzas, N.: **Politička vlast i društvene klase**, Beograd: Komunist, 1976.
11. Pušiz, V.: **Eksodus poljoprivrednika**, Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora, 1977.
12. **Rezolucije kongresa KPJ/SKJ.**
13. Staljin, J. V.: **Pitanja lenjinizma**, Beograd: Kultura, 1946.
14. Stipešić, V.: **Poljoprivreda i privredni razvoj**, Zagreb: Informator, 1969.
15. Šuvar, S.: KPJ i seljačko pitanje, **Naše teme**, br. 7.
16. Trocki, L. B.: **Permanentna revolucija**, Rijeka: Otokar Keršovani, 1972.
17. **Ustav SFRJ.**
18. Vlačić, G.: **Nacionalno i seljačko pitanje u dokumentima KPJ i KI 1919—1945**, 1974.
19. Wolf, E. R.: **Peasants**, New Jersey: Prentice Hall, 1966.
20. Vučković, M.: **Zadugarstvo**, Zagreb: Zadružna štampa, 1957.

Peasantry and Politics

Summary

The author discusses the theme of peasantry and politics and concludes that it has only been partially analysed. Most frequently two sets of problems have been investigated: the relation between the League of Communists (previously KPJ) and peasantry, and the position of peasantry in agrarian policy. The main reasons for the marginalization of this theme lie in the fact that peasantry disappeared from the historical scene in Yugoslavia and the changing attitude of the League of Communists towards peasantry, which lead into a gradual decrease of society's interest in this theme. Under the influence of industrialization as a historical process the peasantry lost its historic legitimacy as a political factor. On the other hand, the author sees the disappearance of the actual political force of peasantry in ideological reasons (influence of the ruling party — KSK) and the system (socialist state). It is especially significant for the position of peasantry that SKJ has lost interest in this social group. The author indicates the interest of KPJ in the pre-war period and the position peasantry had in view of the membership structure of SKJ. Peasantry should have more influence on agrarian policy, and generally, on social policies. The author found support in this respect in the peasants' Trade Union. Legitimacy of the Trade Union can be found in their sphere of work and realization of immediate interests of the peasant, which they can not realize either in territorial self-management (as a citizen) or by the way of absolute institutions, which today play the role of 'would-be' representatives.

Крестьянство и политика

Резюме

Автор толкует проведенные исследования на тему: крестьянство и политика и констатирует, что эта тема частично обследована. Чаще всего исследованы два основных корпуса проблемы: отношения между СКЮ (КПЮ) и крестьянством и тематика крестьянства в аграрной политике. Основными причинами маргинализации этой темы является факт исчезновения крестьянства с исторической сцены в Югославии, изменений в отношениях между СКЮ и крестьянством, при чем слабеет общественный интерес к этой тематике. С одной стороны, под влиянием индустриализации как исторического процесса крестьянство потеряло законность политического фактора. С другой стороны, в теоретических (концепция социализма), идеологических причинах (влияние правящей партии — СКЮ) и системных (социалистическое государство), автор видит поводы для потери конкретной политической мочи крестьянства. СКЮ не проявляет должного интереса к крестьянству как общественной группе, что в значительной мере определяет его положение в обществе. Автор раскрывает интересы КПЮ в довоенный период и положение крестьянства в отношении структуры членства в СКЮ. По оценке автора, крестьянство должно оказывать гораздо сильнее воздействие на аграрную политику и во всех отношениях на общественную политику. Законность профсоюзов находится в сфере труда и удовлетворения непосредственных интересов крестьянства, которые оно не может только осуществлять в территориальном самоуправлении (в качестве гражданина) ни путем пережиточных учреждений, которые ныне, якобы, защищают интересы крестьян.